

A HAGYOMÁNYOS DRÁVASZÖGI FOLKLÓR TEGNAP ÉS MA

Katona Imre

Nyugalmazott egyetemi docens, Budapest

Közlésre elfogadva: 1989. november 21.

A folklór tudatos és rendszeres gyűjtésének időszakától máig a prousti eltűnt idő nyomába szegődve majdnem mindig szellemi mentő ásatást folytatunk, mert elérkezettnek véljük a 12. vagy netán a 24. órát. Szerencsére, a folklór nem tűnik el máról holnapra, és a mind kimódoltabb módszerekkel esetenként egyre több eredményt érhetünk el. Összehasonlító vizsgálatok derítették ki, hogy az eltérő szintű törzsi és osztálytársadalmak hagyományos folklórja is mindig változott, az állandó időszerűsödés mozgatórugói többnyire *belső* keletkezésűek voltak. Napjainkban e régi folklór vontatott ütemű és átmenetekkel tarkított eltűnését azonban már *külső* okok váltják ki. Ez még nem jelent tabula rasat, hiszen a napjainkban születő és terjedő újat (pl. a vicceket, élményelbeszéléseket, a modern ufo-folklórt, az új társaséleti évfordulós ünnepeket stb.) csak nagyon kevesen vizsgáljuk. A hagyományos folklór mai utóélete is szívósabb a vártnál, és társadalmi szerepének, továbbá műfaji szerkezetének változása is nyomon követhető, egyes műfajai pedig nemcsak emlékeket őriznek, hanem új elemeket is befogadhatnak.

A hagyományos folklór visszaszorulásának útjai-módjai nagyobb vonalakban már követhetők. Amíg a megújulás belülről indul, a stílusváltás még nem szegényedést, hanem időszerűvé válást jelent. A magyar népzene régi stílusát így váltotta fel az új: előbb mindig a társadalom polgárosultabb rétegei, a fiatalok és a férfiak, továbbá a központibb fekvésű területek lakói hajlamosak az újításokra, a korábbi formákat viszont a szegényebb, írástudatlan, főként idős asszonyok körében, elzártabb falvakban és szórványtelepüléseken találjuk meg legtovább. Ez a társadalmi-időbeli-területi váltás szabályos *tükörkép*, sőt olykor nagytáji "munkamegosztás": régi stílusú balladát, keszervest, bujdosó- és rabéneket pl. inkább gyűjthetünk Moldvában és Erdélyben, pásztordalokat és betyárballadákat viszont a Dunántúlon, az

Alföldön és a Felföldön. A hagyományos és új tükörképe azért mégsem ennyire szabályos: a szokások, mondókák, játékok stb. idővel a felnőttek köréből valóban "alászállnak" a gyermekekhez, akik azonban legalább annyira kapnak az újon, mint amilyen ösztönös szívósággal őrzik a régebbit. A szegény emberek gazdagabb folklórja sem arany szabály, mert pl. a városi ipari munkások felemás folklórja inkább újszerű és átmeneti, és még a falusi bányászok dalkincse is harmad-harmad arányban rétegzett: népdalok-népies műdalok-idegen (mozgalmi, kórus- és bányászdalok) énekek teszik ki a repertoárt. A hagyományos folklór mai eltűnését fékezi és színezi a neofolklorizmus, melynek (kis) közösségei és modernizált formái szinte követetlennül sokfélék. Arról sem feledkezhetünk meg, hogy az osztálytársadalmakban a felsőbbség, az egyházak, az iskolák stb. révén évszázadokon át érték hatások a szóbeli folklórt, az utóbbi évszázadban egyre több népi egyéniség is jelentkezett, és az átmeneti típusok és formák (pl. a népies műdalok) kedveltsége hovatovább felül is múlhatta a hagyományos alakzatokét.¹

A folklór stílusváltását és a mai akkulturálódás folyamatát azonban még nem ismerjük eléggé. Mindezt "...egyedenként, tájegységenként, a történelmi változásfolyamatok szinte mikroszkopikus analízisével lehet csupán érzékelteni... Csak a lokális és táji jelenségek gazdag, sokrétű feltárása után tölthetjük meg élettél általános és országos méretű statisztikáinkat... Lokális részletvizsgálatok nélkül nem születhet meg érvényes akkulturációelmélet, amely minden bizonnyal bonyolultabb, mint ahogy ez a fenti vázlatból kiderülhetett."²

Az utóbbi évtizedekben végzett drávaszögi néprajzi kutatások eredményei lehetővé teszik a hagyományos folklór főbb formái közelmúltjának és jelenének vizsgálatát. Bár a tervszerű és módszeres gyűjtés sem tematikai-műfaji, sem pedig helyi-területi szempontból nem volt teljesen egyenletes, és még nem is lezárt, a meglepően gazdag termés viszont olyan törvényszerűségek felismerését is elősegíti, melyek a továbbiakban általánosíthatók és csiszolhatók.³

Előljáróban az alábbi táblázat tájékoztat arról, mely helységben, milyen témakörben történt érdemi gyűjtés:

I.

Helység	mese	ballada	dal
Bellye (Bilje).....	-	-	+
Csuza (Suza).....	-	+	+
Hercegszöllős (Novi Vinogradi).....	-	-	+
Karanacs (Karanac).....	-	-	-
Kopács (Kopačevo).....	+	+	+
Kő (Kamenac).....	-	-	+
Laskó (Lug).....	-	+	+
Sepse (Kotlina).....	-	-	+
Várdaróc (Vardarac).....	+	+	+
Vörösmart (Zmajevac).....	+	+	+

II.

Helység	találós	szólás	mondóka +játék	játékszer +játék
Bellye (Belje).....	+	+	-	-
Csuza (Suza).....	+	+	-	-
Hercegszöllős (Kneževi Vinogradi).....	+	+	-	-
Karancs (Karanac).....	+	+	-	-
Kopács (Kopačevo).....	+	+	+	+
Kő (Kamenac).....	+	+	-	-
Laskó (Lug).....	+	+	+	+
Sepse (Kotlina).....	+	+	-	-
Várdaróc (Vardarac).....	+	+	+	+
Vörösmart (Zmajevac).....	+	+	+	+

Bár témakörönként és helységenként korántsem egyenlő mértékben és rendszerességgel folytak a gyűjtések, mégis maguktól kínálkoznak az általánosabb műfaji és területi tanulságok. Míg lelegeleveníbb műfaj a szólás, a találós és a dal, bizonyára ide sorolhatnók a játékot és a játékszer is, de csak az alfalukban folytak gyűjtések. A ballada visszaszorulóban van, a mesét pedig már alig lehetett utolérni. Az alfaluk minden téren vezetnek, különösen Kopács elsősége vitathatatlan, ezekkel az északibb falvak közül legfeljebb Vörösmart hagyományainak sokszínűsége és gazdagsága vetekedhet. Nem véletlen, e négy községben a magyarok máig számbeli többségben vannak. Ötödiknek Csuza is felsorakozhatna, de játékgyűjtések itt sem folytak. A gyűjtött anyag mennyisége is nagyjából e műfaji-területi szabályszerűségeknek felel meg: legtömegesebb előfordulás volt a szólás-találós és dal vonatkozásában, a dalhoz hasonlóan gazdag a gyermek-mondóka és a játékszerkészlet, de már a cselekményes játékok tipológiája és száma jóval kevesebb, és e formát követi gyérülő ballada és végül a mese. Az alábbi összesítő táblázat erről pontosabban tájékoztat. Kiegészítve a közlők fontosabb adataival.

Témakör műfaj	Számuk típus változat		Közlők férfi nő		Életkoruk
mese	120	140	14	8	20-50:6, 50-80:9 fő
ballada	53	134	18	28	20-50:8, 50-90:26 "
dal	230	250	18	22	nők átlagéletkora 60 férfiak " 70
találós	856	4842	39	53	10-50:69, 50-80:23 fő
szólás	2982	11395	72	102	10-30:40, 50-70:45 " 70-90:21
mondóka + cselekményes játék		598 140	35	69	gyermekek és idősek középkorúak kevésbé
játékszer		230 db	15	14	előgyűjtő volt 50 gyermek: 6-12, idős nagyszülők, fiatalabb szülők

A követett gyűjtő és feldolgozó módszer eltérései miatt a táblázat néhány esetben csak megközelítő pontosságú, így a mesék és a dalok típusai-változatai kérdésében, az életkori csoportok sem egységesek, a témakörre-műfajra vannak vonatkoztatva. Az egyináshoz és a Drávaszögön kívül hasonló adatokhoz viszonyított számok így is sokat elárulnak egy-egy témakör-műfaj clevenységéről, a gyűjtés eredményességéről.

Így a *mesék* száma eléggé alacsony, hiszen egy helység, sőt akár egyetlen mesemondó is többet tudhat ennél. A Drávaszögben a mesélés már az 1930-as években megszűnt, a még élő mesemondók legjobbjai külön kérésre álltak kötélnek. Amilyen kevés a megmentett mesék száma, olyan szép és régies típusok kerültek rögzítésre, köztük magyar viszonylatban talán a legszebb hősmesék. Itt még érthetően több volt a mesemondó férfi, mint a nő, mesekincsük annyira eltért, hogy legfeljebb 10-12%-a mondható közösnek; egészen más a stílusuk is: a férfiak ráérő részletességgel beszélnek, különösen a kalandokat és a párviadalokat szeretik kiszínezni, a nők tartózkodóbbak, a "férfias" jeleneteket összevonják, ellenben jobban beleélik magukat a női mesehősök szerepébe. A férfi mesemondók száma gyorsabb ütemben csökken, mint a nőké, akik még legutóbb is szívesen mesélgettek maguk között, de a klasszikus mesetémák-típusok helyett előtérbe nyomultak a tréfák, élményelbeszélések és egyéb kötetlen epikumok. A fiatalabbak között több a reprodukáló, az idősebbek között pedig az alkotó típusú mesemondó. Időközben változott a világfelfogás is, 1942-ben a kopácsi Farkas János még így örvendeztette a mesehóst, akinek az almából egyszerre három gyermeke termett: "Az Isten megáldott bennünket három makkegészséges fiúgyermekkel"; ugyanezt 1962-ben a fiatalabb kopácsi Györfi Kálmántól így jegyezhettem le: "No, már sokat is adott, kettő is elég lett volna!". A megmaradt mesék általában rövidülnek, egyszerűsödnek, kevesebb bennük a csodáság; a két nem elbeszélő stílusa is közelít egymáshoz. Még a mitikus mesékbe is benyomulnak modern, nem népi eredetű szavak (gyógyfű, ideg-sokk, játszma, ultimátum stb.), más típusokba bekerülhet a vonat, a telefon, esetleg gombnyomásra nyílik a fal, a sárkányokat szövőgépen (nem-széken) szövik stb. A legjobb és leghagyományosabb kopácsi mesemondó, Tyukos Horváth Antal is beleszótt a igazán régies Fehérlófia típusú meséjébe a kombinált cséplő-órlógépet: "Csinálj belüle olyan masinát, akit egy ember tud hajtani, úgy, mint a köszörűkivet! De az cséplőjön is, de az órlessen is!" Minden ilyen és hasonló modernizálódás ellenére is, a klasszikus népmese drávaszögi élete leáldozott; a többi prózai epikumot (monda, legenda, élményelbeszélés, vicc stb.) pedig még nem ismerjük annyira, hogy jelen életét bemutassuk.

A csaknem négy évtizeddel korábbi és Baranya nagyobbik felén végzett Berze Nagy-féle gyűjtéshez képest a drávaszögi *balladakincs* szegényesnek tűnik: 148-53 típus, ill. 208-134 változat áll egymással szemben Berzések javára, ám ha a napjainkban lezajlott szlavóniai, vajdasági, szatmári és székelyföldi gyűjtésekkel vetjük össze a drávaszögöt, mindezek között mennyiségi szempontból említésre méltó különbség nincs. Drávaszögben nem-

csak a mesemondás, hanem a balladaéneklés is lehanyaglott a 30-as évektől, és e műfaj is a nagyszülők emlékei közé tartozik, kiknek átlagos életkora 63.5 év. Összesen 46 énekest kellett megfaggatni, hogy 53 balladatípus előkerüljön, más tájakhoz hasonlóan, e fáradtság sincs arányban az elért eredménnyel. A balladák "elnőiesedése" a Drávaszögben is felgyorsult: míg pl. a mesemondókiaak majdnem 2/3-a volt férfi, balladát alig valamivel több, mint 1/3-uk tudott. A két szomszédos táj képviseli a szélsőséget: Szlavóniában kiegyenlített a két nem aránya (11-11), a Vajdaságban számbeli fölényben vannak a nők (21-49), és a "második nem" balladarepertoárja még létszámuk arányánál is nagyobb. Hiába az időközben kialakult női fölény, mindhárom vidéken több a férfi a balladahősök között, mint a nő, gyakrabban is nevezik meg őket, és esetenként a nők csak keresztnevükön szerepelnek. A Drávaszögben is több az új, mint a régi stílusú ballada, de még nem olyan nyomasztó a fölényük, mint a Vajdaságban. A balladai tematika itt is eltolódik a magánéletre: a szerelmi gyilkosságok, balesetek és a változatlanul népszerű betyárok felé. Drávaszög egyik fő erőssége a helyi (invariáns) típusok feltűnően nagy - két tucatra rúgó - aránya, köztük a női rabénekek is. Az új balladákban nemcsak csárda és egyéb helyszín, hanem cséplés és kórház is szerepel. A szereplők között feltűnnek az orvosok, a vadászok, hajósok, gépészek, ill. a részesmunkások és a varrónők is. Maga a drávaszögi ballada jelentősen megrövidült, dalszerűvé vált, esetleg a sorok szótagszámának gyarapodása pótolja valamelyest a rövidülést. Nincsenek külön balladaéneklési alkalmak, és epikus jellege ellenére is szívesebben éneklük csoportosan, mint szólóban. Bár a célzott kérdeztetés során ráéreztek a dal és a ballada közötti különbségre, az utóbbit mégsem nevezik meg külön és semmiféle szempontból nem is választják el a daloktól. Az említett elég nagy számú helyi, ill. balesetről, gyilkosságról és öngyilkosságról szóló ballada közül már egy sem játszódik a mában, hanem legfeljebb az 1914. előtti időkből. A ballada aktualizálódása tehát jóval hamarabb szűnt meg, mielőtt a műfajt az énekesek végleg elfeledték volna.

Az összes többi műfajjal ellentétben, a drávaszögi népdalkincs változásvizsgálata legfeljebb felerészben lehet lezárt, ha azon - a tervezett zenei szempontú daloskönyv is megjelenik, e hátrány is ki fog egyenlítődni. Maga a hagyományos népdal természetesen az egész Drávaszögben közzismert és közkedvelt, ám bár a még kellő alapossággal itt sem vizsgált népies műdalok jóval népszerűbbek. Tájunkon a népdalgyűjtés nem volt olyan összefogott, széleskörű s ugyanakkor nem is rövid időszakokra korlátozódó, mint egyéb műfajok esetében, hanem több hullámban történt: már az 1820-as, majd az 1910-es, 1940-es és végül az 1970-80-as években. Habár eddig csaknem száz népdalénekest faggattak meg, a repertoár egésze nem éri el egy-egy u.n. nótafát vagy egyetlen daloló faluét. A női énekesek száma felülmúlja a férfiakét, de már mindkét nembeliék feltűnően idősek: átlagos életkoruk 60-70 esztendő. Maga az egész énekkincs eléggé rétegzett, különösen ha az 1820-as évekből való Kopácsi Énekeskönyv mintegy 60 szövegét is ideveszszük. Ez utóbbi kissé hosszabb távú változásvizsgálatot is lehetővé tesz. E Kopácsi Énekeskönyv szövegeinek kb 1/3-a 17-18. századi, a többi korabeli,

vagyis a 19. századból való. E 60 dalból 6, vagyis éppen 10% maradt fenn a nép ajkán, és nem is csak az újabb, 19. sz. eleji szövegek, hanem régebbiek is. Néhány példa közülük:

17. sz.-i: - Mikor én még tizennyolc éves voltam...
 " - Ó, mely bizonytalan világon életem!...
 18. " - Lám, megmondtam, bús gerlice...
 19. " - Mindenkinek azt ajánlom... stb.

A szájhagyományban tehát a párválasztó-szerelmi és a vallásos-virrasztó énekek egy része maradt fenn, de a történeti, bujdosó, keserves és egyéb énektípusokból szinte egyetlen egy sem. A megmaradt 10%-nyi típus is jelentősen rövidült, bizonyára dallamot is cserélt időközben, de ezt ma már nem lehet biztosan megállapítani. A közelmúlt dalkészletét a párosító és főként szerelmi vonatkozású szövegek túlsúlya jellemzi, Kopács "jóvoltából" viszonylag olyan sok halászdal került elő, mint éppen egy évszázaddal ezelőtt Komáromból, amikor ott halászat még virágjában volt. Egyébként a drávaszögi dalok is a rövidülés, sőt az egyszakaszosság felé tartanak, a mesékkel és a balladákkal ellentétben, az új (zenei-szövegi) stílus teljes egyeduralomra tett szert. Ebből azonban nem következik, hogy a lírai dalok a máról vagy a máának szólnának! Minden féloldalas gyűjtésnek ez a buktatója: a hagyományos (új stílusú) népdalok megmentése közben eddig kirekesztettük a népies műdalokat, melyek sokkal több mai vonatkozást tartalmaznak, és egy-egy jó énekes repertoárjának többségét teszik ki. A hagyományos népdalokban legfeljebb patikát, orvost, postást emlegetnek, a régi pénznemet is kicserélték dinárra, de igazán a máról (közelműltről) egyetlen szöveg szól, egy gúnydal 1942-ből:

A kopácsi vendéglőben dínom-dánom:
 Kocsmárosné hever a ruganyos ágyon;
 Doktor uram legyezi,
 Szerelmesen öleli,
 Az ura meg rádiózik, észre se veszi...

A drávaszögi *találósok* gyűjtésének számszerű eredménye minden eddigi magyar "rekordot" megdöntött: csaknem száz közlő 856 típust ismert 4842 változatban; sok esetben maguk a gyűjtésben segédkező tanulók voltak egyúttal az adatközlők is. Bár a nők száma és aránya felülmúlja a férfiakét (53-39), repertoárjuk nagyjából egyenlőnek vehető. Ezeket a szóbeli rejtvényeket főként a fiatalabbak kedvelik, kivéve a 20-30 év közöttieket, az egyes korosztályok tudása nagyjából kiegyenlített, ám 50 év fölött szinte évtizedről évtizedre megfeleződik. A mesével, balladával és a (hagyományos) népdallal szemben, a találós mindkét nem csaknem minden korosztályában egyformán kedvelt; mivel nem időigényes, nincs dallama és terjedelme is kicsiny, ezenkívül játékos-szellemes szórakozást nyújt, külön alkalom sem kell (már) hozzá, mindmáig élő és közismert népköltészeti műfajnak tekinthető. Az eltűnőben lévő (varázs) mese, a ballada és a hagyományos népdal is eléggé

zárt edényrendszer, új elemeket csak ritkán és nagyon nehezen fogadnak be, a találós ellenben sokkal nyitottabb: a régi elemeket gyakrabban cserélik újakra, és merőben új típusok is születnek. Ez utóbbiak együttes száma mintegy félszázra tehető, bár ez még nem hat az igazi újdonság erejével. A drávaszögi találós közkedvelt és eleven műfaj, de lényegében mégis inkább hagyományos mint átalakult, megújult. Ezt igazolja a legnépszerűbb találósok vizsgálata is: ezeket minden gyűjtőponton csaknem mindenki ismerte, az egész gyűjtött anyag 10%-át tették ki; a többség régies találós mese volt, összesen hét, az újabb és rövidebb találós kérdéssel szemben, és ami a legfontosabb: csak hagyományos elemek szerepelnek bennük; néhány példa:

1. Melyik várban nincs katona? (A lekvárban).....	61	előfordulás
2. Ha feldobják fehér, ha leesik, sárga. (Tojás)	58	"
3. Zöld istállóban fekete lovak piros szénát esznek (Görögdinnye)	56	"
4. Elöl megyen fényeske, utána megy fehérke, fel van a farka kötve. (Tű, cérna, csomó).....	52	"
5. Melyik tököt nem lehet megenni? (Csütörtököt).....	48	"

stb.

E legnépszerűbbek többsége találós mese, az egész repertoárnak viszont csak a fele epikus jellegű, a másik fele találós kérdés. Az országos arányoknak megfelelően, az ellentétes forma a kedveltebb (82%), a nem ellentétes mindössze 12%.

Az újat elsősorban a technikai vívmányok képviselik; ezekről egy kis népszerűségi táblázat:

repülő+űrhajó.....	4	előfordulás
vonat+vasút+mozdony	3	"
gépkocsi+traktor	3	"
rádió+tv	2	"

A többi (óra, írógép, rágógumi, fogkefe stb.) mindössze egyetlen típusban, ill. változatban szerepel. A technikán kívül és túl, benyomulnak más modern elemek is: pl. négereket emlegetnek 3 ízben is, szerepel még nyilván iskolás hatásra - térkép, szivacs, és hasonló modern fogalmak. Még ezek az új típusok-változatok és elemek is hagyományos szerkezetben helyezkednek el és korábbi frazeológiával kerülnek megfogalmazásra, pl.

1. Vasbika vasmezőn vasszekeket húz. (Mozdony)
2. Nem etetik zabbal, nem hajtják ostorral, mégis négy ekével szánt. (Traktor)
3. Szárnya nincs, benne ember ül, száguld a Föld körül. (Űrhajó) stb.

Az igazán új típusok is szerves folytatásai a régieknek:

1. Ütnek-vernek, mégse sírok,
Negyven lábbal táncolok;
Lábam nyomán a papíron
Sorakoznak szép sorok. (Írógép)
2. Kicsi az én szobám, nagyobb miért lenne,
Mikor negyven táncos keringőzhet benne? (Tv)

E félszáz "új" találós még korántsem annyira népszerű, mint a régiek, többségükön még érződik a nem népi (iskolás, irodalmi) eredet, de sem a találósok, sem pedig a szólások esetében nem szoktunk, s - szerencsére! - nem is tudunk különbséget tenni a népi-nem népi eredet között, mint a mesék, balladák, dalok, játékszerek stb. vonatkozásában. E két röpke műfaj is bizonyítja, hogy az eredet szerinti különböztetés főként csak bizonyos határozott esetekben fogadható el.

A mindennapi beszédhez szorosabban hozzátartozó *szólásfélék*ből igazán váratlan mennyiség (majdnem háromezer típus tizenegy ezernél is több változata) került elő, ez a szám vetekszik klasszikus helyi (Dugonics András, Bálint Sándor) és országos gyűjteményekkel (Erdélyi János, Margalits Ede, O. Nagy Gábor). A közlők száma (147) meglepően nagy, többségük nő (102), bár a két nem repertoárja között már nem volt számottevő különbség, e szempontból tehát a találósokhoz hasonló a helyzet; a közlők korfája viszont eltér: legnagyobb számban szerepeltek a 30-50 év közöttiek (68 fő), valamivel kevesebb volt a 10-30 (40 fő) és az 50-70 év közöttiek (45 fő) száma, de már a tudáskincs ettől némileg különbözött, legtöbb szólást mondtak a 40-50, utánuk a 30-40, s végül a 60-70 év közöttiek. Az életkorral együtt bővül tehát a repertoár is, s ez talán még nem a műfaj hagyatlásának jele, hanem az élettapasztalatok szerzésének.

Már a balladáknál is feltűnt, hogy közülük milyen sok a helyinek vehető típus, ill. az invariáns, még nagyobb lehet a meglepetésünk a szólásokat tekintve: az eddigi összehasonlító vizsgálatok szerint a Drávaszögben talált szólásfélék majdnem *fele* tekinthető helyinek; de később ez az arány minden bizonnyal csökkenni fog, nagy eltolódásra azonban aligha számíthatunk, mert a szomszédos szlavóniai szóláskincsnek mindössze 39, a szegedinek pedig csak 35%-át ismerték a Drávaszögben is. Ami pedig a változásokat illeti, a dalokhoz hasonlóan, a szólások egy részének élettartamát is tudjuk mérni, t.i. az utóbbi évszázadban a különféle források majdnem 100 drávaszögi szólást tettek közzé. Ennek alapján valószínűsíthető pl., hogy a drávaszögi szóláskincs feltehetően kb. 17%-a 100 évnél idősebb, tehát valamivel több maradt fenn, mint a dalokból, ahol ugyanez a réteg csak 10%-nyi volt. Az előzőleg közzétett 100 szólásból ma már csak 27%-ot ismernek, a változás tehát elég gyors: a repertoárnak több, mint 2/3-ára rüg; ezt azonban

nem szabad teljesen valósnak venni, hiszen a 100-11.000 semmiképpen sem állítható arányba, párhuzamba!

A drávaszögi szólásfélék műfaji és tartalmi-tematikai megoszlása nagyjából megfelel az országosnak, így a valódi szólásfélék vannak abszolút többségben (70%), azokon belül a közmondások relatíve vezetnek (42%-kal); minden típus és változat egyöntetűen ember-központú, és az embert legrégebb időktől körülvevő környezet szerepel az első helyen.

Hiába a számszerű fölény, a szólás "konzervatívabb" műfaj a találósnál, olyan zárt edényrendszer, mint a mese, ballada és a dal, holott a mindennapok, a közbeszéd műfaja, nem kíván különleges alkalmat, sem pedig énekesi-előadói tehetséget. Ennek az lehet az oka, hogy a szólásfélék erkölcsi normarendszere régies még, nem jelent meg az új, ilyen talán nincs is! Alig több, mint 1%-ában (a 2982 típusból 31-ben!) szerepel új elem, ezek is annyira vegyes, majdnem egyszeri, alkalmi jellegűek, hogy még olyan kis népszerűségi táblázatot sem lehet összeállítani, mint a találásokon belül a modern technikai vívmányok esetében. A legismertebb mintegy tucatnyi szólásfélé az egész repertoár 3.8%-ára rúg, valamennyi teljesen általános, alig egy-kettőben van még múltbeli elem (korsó-kút) is:

1. Ki korán kel, aranyat lel.....	43	előford.
2. Aki másnak vermet ás, maga esik bele	43	"
3. Ki mint veti ágyát, úgy alussza álmát.....	41	"
4. Madarat tolláról, embert barátjáról	41	"
5. Nyugtával dicsérd a napot.....	39	"
6. Ki mint vet, úgy arat	39	"
7. Többet ésszel, mint erővel	38	"

stb.

A "megújított" drávaszögi szólásokban szereplő modern elemek annyira heterogén összetételűek (pl. fagyalt, gyárkémény, jégszóda, kenguru, kotta, tudomány, útlevel, zongora stb.), hogy bekerülésüket főként akkor értjük, amikor a régi elemmel való helycserére utalunk. Néhány ilyen ismertebb példa:

régi: Gurul, mint a hordó.	- új: Gurul, mint az autó (kövér).
" Kutyharapást szőrével!	" Torokgyulladást fagyalttal.
" Útilaput kötötték a talpa alá.	" Útlevelet kötötték a talpára.

stb.

Míg a találásokban főként technikai vívmányok szerepeltek, a szólások új elemei elvontabbak, a szellemi műveltséghez közelebbek, ilyen pl. a tudomány-tudós, az analfabéta, a gépiró, a kérdőjel, a kotta szerepeltetése és még több más is. Ez sem jelent azonban mindig újat:

régi: Gyors, mint a villám.	- új: Gyors, mint a gépiró.
" Jóból is megárt a sok.	" Kottamérgezést kap (t.i. a silány zenétől)

A gyermekmondókák és a cselekményes, több szereplős gyermekjátékok kissé megkésett összegyűjtése is megnyugtatóan szép eredménnyel járt: a csaknem 600 típusból 140 a játék, a többi mondóka. E számok megfelelnek a jó átlagnak, a játék talán valamivel azért kevesebb, a mondóka viszont jóval több más tájakénál. Ne feledjük, hogy Drávaszög esetében "hagyományosan" egyik vidékről van szó, ahol a kálvinizmus is alaposan megtrtkította az ünnepi szokásokat, márpedig sok gyermek = sok játék, gazdag ünnepi szokáshagyomány = bőséges énekes-táncos /leány-/játékkincs. Ezeken kívül az általános tendenciák itt is érvényesültek: a felnőttek munkájának, életvitelének és értékrendjének megváltozásával csökken a játékhagyományozás ereje, a dalok mondókák kevesebbedtek, ill. töredékesebbé váltak, díszek is megkoptak. A játék szabadtéri színhelye régen is helységenként eléggé eltérő volt, mára ezek összeszűkültek; kevésbé koptak viszont az iskolás és az otthoni, zárt helyiségben folytatott játékok. Így amennyivel kevesebb az énekes-táncos, annyival több a papírhajtogatós és a jóslásokkal kapcsolatos játék. /Igaz, ez utóbbiakat eddig nem annyira gyűjtötték./ A feledés ellen hat, hogy a gyermektársadalom fogékonyabb az újra, így a Drávaszögben is egy-egy új mondóka, horvát eredetű vagy iskolás-rádióban hallott és egyéb játék is tüneményes gyorsasággal terjed; a mondókák-játékok csaknem 10%-ában találunk valamilyen újdonságot, ami még a legnyitottabb és legeleveníbb találósok új elemeinek arányát is többszörösen felülmúlja. Igaz, a közlők zöme fiatal, gyermekkorú volt, a többiek inkább idősebbek, a középkorúak e témával nem szívesen fogalakoztak, nem is nagyon emlékeztek már. A 100-nál is több közlő majdnem 2/3-a a nő volt, tehát a már vizsgált műfajok zöméhez hasonló a helyzet. Van azonban némi funkcionális különbség is: A szülő-nagyszülő korúakkal ellentétben, a mai gyermekek között már nincs az a nemek szerinti éles különbség, a küzdő-vetélkedő játékokban /pl.- Adj, király, katonát!...stb./ a leánykák éppoly szívesen vesznek részt, mint a fiúk, még akkor is, ha ezek a játékok meglehetősen durvák.

Az új mondóka- és játékelemek -önálló típus kevés van - egyike-másika többször is ismétlődik; így egy kisebbfajta népszerűségi táblázatot e csoportnál is éppúgy össze lehet állítani, mint a találósok esetében:

gépkocsi	4	előfordulás
repülőgép+helikopter+úrhajó	4	előfordulás
telefon	3	előfordulás
kórház+mentők	2	előfordulás

Nem maradhat el a már másutt is felbukkant kerékpár, traktor és vonat, habár csak egy-egy ízben szerepel, ellenben néhány más gyermeki motívum /elefánt, görkorsolya, törpe/ éppúgy nem szorul különösebb magyarázatra, mint a mondókákban-játékokban egyaránt többször is említett filmhős: Szandokan, aki a gyűjtés idején élénken foglalkoztatta a gyermeki fantáziákat. Korunkra jellemző viszont, hogy a külföle szerelmi jóslatok között

nemcsak a párválasztás szerepel, hanem a beszerzendő javak is, elsők között a gépkocsi. /Nem is akármilyen, lehetőleg nyugati márka! Fiataljaink földrajzi tere is ebbe az irányba tágult ki/. Ezek az említett új elemek legkönynyebben a kiszámolókba, különféle egyéb /pl. csúfoló/ mondókákba és a jóslásokba nyomulnak be; új vagy átkeresztelt játéktípus jóval kevesebb akad, de azért ilyenek is vannak. Lássunk mindegyikre néhány jellemző példát!

- névrecsúfoló: Ista-Pista - traktorista.
 csúfoló: Szandokan rugd bokán!
 Amerika, London, Párizs.
 Maga, kérem, nem normális.
 kiszámló: ...Sültkrumpliból díszvacsora,
 Malaclábon görkorcsolya,
 Karácsonyi tiszta hó.
 Egy-kettő-három-négy:
 te vagy a fogó!
 játéktípus: - Cin-cán, Szandokán! szóra mindnyájan egymás lábára
 igyekeznek ugrani, az a győztes = Szandokán, akinek
 a lábára senki nem tudott ráugrani. stb.

Végezetül áttekintjük a saját készítésű játékszereket, melyek ma már másodrangú szerepet töltenek be a bolti játékokkal szemben, úe az utóbbiakat még éppúgy nem vizsgáltuk, mint ahogyan későbbre halasztottuk a népies műdalok gyűjtését is. Így a hagyományos, házi készítésű játékszerek száma imponálón nagy /230/ ugyan, de ez az összkép mégis féoldalas. A gyűjtésben és készítésben kb. 50 gyermek szorgoskodott, a játékszerek 2/3-át fiúk állították elő. A felnőttek közül főként a nagyszülők és a szülők segítettek, a középkorúak - mint a mondókák, játékok esetében is - alig vettek részt az előkészületekben; a férfiak-nők aránya kiegyenlítettebb volt /15 férfi-14 nő/, mint a kiskorúaknál. E játékszereket főként a 6-10 évesek szeretik, 12 éves kortól már rohamosan csökken a velük való szórakozás. Az összesen 230-féle játékszer meglepően gazdag képzeletre, ügyességre vall. A helyi adottságok függvényében ezek közül 131 típus növényi és ezeken belül 55 vízparti eredetű. Míg a házi készítésű játékszerek általános visszavonulásban vannak, a papírhajtogatás viszont terjed, mindenki meg tud csinálni legalább 4-5 figurát. A hagyományos játékszerek közül máig is készítenek kb. 30 típust, a teljesen új mondóssze 10, ezeket is mind saját maguk készítik. Az "új" játékok anyaga azonban voltaképpen "hagyományos", pl. összekötött gyufásdobozokból készítenek vonatszerelvényt, a mozdony tetején kémény is van; pálcikákra szűrnak egy-egy krumplit, mely ezen a négy otromba kerekén még gurulni is tud, és ezt elkeresztelik autónak; hasonlóan stilizált a fából faragott traktor is, de már a gőzcséplő olyan mives és ügyes, mintha csak az igazinak arányosan kicsinyített mása lenne, és ráadásul még mozogni, gurulni is tud. /Ezt azonban már inkább a felnőttek fabrikálják a

gyerekeknek./ Úgy látszik, gyermekeink megunhatatlan élménye a gépkocsi, a vonat, a repülő stb., mert ezekkel minden /felnőtt és gyermekkori/ műfajban, ill. témakörben találkozhattunk, és ugyanezek papírból is készülnek. Végezetül az sem érdektelen, hogy a hagyományos játékszerek közül melyik az a 30 típus, amely máig fenn tudott maradni; néhány közülük: szánkó, fakorcsclya, fűzfasíp, szárhegedű, zúgattyú, pörgő, parittyá, gumi-nyíl- és kukoricapuska, nádsöprű, mákedény, dióbölcso; néha fonnak korbácsot, kötnek fakardot és eregetnek sárkányt is; megunhatatlanok a különféle babák és egyéb állatfigurák, bár manapság ezeket is inkább készen veszik.

Végezetül megállapíthatjuk, hogy a hagyományos drávaszögi magyar folklórnak sem érkezett el még a végórája, és műfajonként, helyenként meglehetősen különbségekkel változik, ezeket a táji-szerkezeti különbségeket a gyűjtések eltérő módszerei is hangsúlyozhatják. A feltárás ma még nem teljes, nem is egyenletes, de máris általános tanulságokkal szolgál, amelyeket a nagy számok törvénye is segít hitelesíteni. Így a mese a 30-as évekig került nyilvános előadásra, azóta néhány falura, egy-két kiemelkedő mesemondójára korlátozódva maradt fenn. Ez a kevés, már az emlékezetből előásott mesehagyomány azonban tipológiáját tekintve régies, mitikus hősmesék találhatók köztük, stílusuk pedig a magyar mesekincs élvonalába sorolja ezeket. A balladák is kihalóban vannak, ismeretük a 30-as évektől a nagyszülők korosztályokra korlátozódott, tematikai szempontból itt is majdnem olyan hangsúlyos a két nem repertoárja közti különbség, mint a mesék esetében. A dalok gyűjtése időben széthúzódott, és még nem is fejeződött be. A legrégebbi repertoárnak 10%-a maradt fenn: mivel szorgosabban főként utóbb gyűjtöttünk, az új stílus uralma szembeszökő, de ez nem jelenti a mához való tartalmi igazodást is. Minden bizonnyal jelenünket sokkal inkább a népies műdalok fejezik ki, melyeket azonban még nem ismerünk. A hagyományos népdalok döntő többsége szerelmi, feledésbe merültek pl. a keservesek, a bujdosóénekek és több más, ill. ezeket átsoroltuk a balladákhoz. Ellenben Kopács jóvoltából olyan viszonylag gazdag halászdalrepertoár került elő, mint éppen száz évvel ezelőtt a Duna menti Komáromból.

A rekord mennyiségű találós váratlan meglepetésekkel is szolgált: minden korosztály mindkét nembeli közlői e műfajból és a szólásokból ismertek legtöbbit, igaz, ezeket nem kell énekelni, szólóban, nyilvánosság előtt előadni, hanem alkalmilag, akár beszéd közben is elhangozhatnak. A találós sokkal nyitottabb az újra, mint bármely más műfaj, beleértve a még tömege-sebb szólásokat is. A találósban megjelennek mai életünk technikai eszközei, vívmányai, de többségüket még a régi stílusműszerek és frazeológia segítségével mutatják be; majdnem ugyanezek szerepelnek új elemekként a szólásokban és a gyermekmondókákban, - játékokban is.

A páratlanul gazdag drávaszögi szóláshagyomány állandó és gyökeres változásban volt, legalább fele arányban különbözik az országosan ismertektől, még nagyobb mértékben a táji repertoároktól, de ezt inkább írhatjuk

a másutt kevésbé intenzív gyűjtések rovására, mint Drávaszög különállására, ámbár éppen a balladák között is több tucat másutt nem ismert /vagy inkább nem gyűjtött/ típus akad. A szólásfélék hiában változtak eddig is és különböznek ennyire a mástájiaktól, mégsem igazán korszerű és modern műfaj, mert zárt közlekedési edények módjára, alig fogadnak be új elemet, és azt a keveset is szinte csak úgy, hogy egy előző régiesebbet szorítanak ki.

A gyermekmondóka és cselekményes gyermekjáték régtől fogva tartó kopásokat mutat, a cselekményes játékok esetében a tipológia szegényedik, a szövegek kissé színtelenednek. Ezt azonban némileg ellensúlyozza a gyermektársadalom teljes nyitottsága, oltáztatlan játékszenvedélye és kimeríthetetlen fantáziája. A többi műfajba benyomult új elemeken kívül itt iskolai, film- és egyéb élmények hatásával is számolhatunk. A két nem korábbi elkülönülése oldódik: ma már a leánykák is részt vesznek a fiúkkal együtt a különféle vetélkedő és /egyáltalán nem finomkodó/ -ügyességi játékokban. A szabadtéri játékok kevesbedtek, az iskolai eredetűek száma viszont növekedett. Kár, hogy a különféle modern társasjátékok népszerűségét még nem mértük fel!

Hasonló a helyzet a játékszerekkel is: a saját készítésűek leltára teljesnek mondható, de a boltiakat még nem írtuk össze. A házi gyártmányok többsége a fiúk kezéből kerül ki. A környezet annyira determinál, hogy a Drávaszög 230 játékszeréből 131 növényi, ezek közül is 55 vízparti eredetű. Mostanában előtérbe nyomulnak az iskolai eredetű, főként a papírhajtógató játékszerek. Az új elemek majdnem azonosak a találósoknál, mondókáknál már említettekkel. A kb. 30-féle máig élő hagyományos játékszer közül van olyan, amely a téli szórakozást szolgálja, akadnak hangszer-félék, különféle játékgyerekek, edények és ember-, állat- figurák.

A drávaszögi folklór leltára még nem teljesen kész, és e fogalomnál maradvá: nem is pusztán csak fogyó anyagokról van szó, melyek a képzeletbeli polcokon sorakoznak, hogy végső feledésbe merüljön az egész raktár. Egyelőre még nincs szó végső búcsúról, és ha az átalakuló, születő újat is ugyanilyen gonddal vizsgáljuk, lehetséges, hogy legalább annyi magától értetődő és meglepő jelenséget-törvényszerűséget fogunk tapasztalni, mint a hagyományos folklór mozgásának megfigyelése során. Sem a folklórnak, sem pedig a folklór tudományának nincs még vége! Drávaszög többek között ezt is példázza.

Jegyzetek

1. Bővebben ld. *Katona* Imre: A folklór 24. vagy 25. órájában? A folklór szociológiájának körvonalai. In: *Létünk* IX /1979/, 1. sz. /jan-febr./, 94-100. old.
2. *Voigt* Vilmos: Tegnapi, ma és holnap a magyar folklórban /akkulturációs jelenségek mérlegelése/. In: a Hungarológiai Intézet Tudományos Közleményei, 19-20. sz. IV/1974. jún-szept./, 5-20. old.
3. A vizsgált műfajok sorrendjében a következő gyűjtemények eredményei kerültek felhasználásra:

- mesék: *Penavin* Olga: Jugoszláviai magyar népmesék. Bp. 1971. Új Magy. Népkölt. Gyűjt. XVI. Szerk.: *Ornatay* Gyula.
- Katona* Imre: Sárkányölő ikertestvérek. Kopácsi népmesék. Újvidék, 1972. Hagyományaink, 3.
- balladák: *Katona* Imre-*Lábadi* Károly-*Olsvai* Imre: Erdők, mezők, vad ligetek. Drávaszögi magyar népballadák. Újvidék, 1980.
- dalok: *Katona* Imre-*Lábadi* Károly: Szedem szép rózsámat. Népi mondókák, versek, dalok a Drávaszögből és Szlavóniából. Újvidék, 1986.
- találósok: *Lábadi* Károly: Hold letette, Nap felkapta. Drávaszögi magyar találósok. Eszék, 1982. Kisepikai Prózaműfajok, II.
- gyermekmondókák, -játékok: *Lábadiné* *Kedves* Klára: Gyíngyet-gyöngyöt asszonyának... Drávaszögi /alfalusi/ népi mondókák és gyermekjátékok. Eszék, 1989.
- játékszerek: *Lábadiné*, *Kedves* Klára: Barkócafoszori. Alfalusi /drávaszögi/ népi játékszerek. Eszék, 1984.

A Kopácsi Énekeskönyv jegyzetelt szövegkiadása sajtó alatt van, hasonlóképpen a zenei szempontból válogatott daloskönyv is.